Л.П. Мелещенко.
аспірант

Етика технологічної доби: концепція Г. Йонаса

Співвідношення науки і моралі належить до філософських проблем, що відрізняються неоднозначністю рішень, поліваріантністю. Техногенна цивілізація загострила їх теоретичну і практичну актуальність, що зумовлено породженими нею глобальними проблемами. Останні в умовах технологічної цивілізації доповнилися регіональними проблемами життя сучасних суспільств, особливо тих, які знаходяться в ситуації перехідних епох, коли руйнуються стабільний порядок, традиції в сферах культури, моралі, науки, життєвих цінностей.

Сучасна наука — постнекласична наука з таким станом знань і типом наукової раціональності, що наближують до природи і духу.

Інтерес до етики, моралі і політики, тісно пов'язаних між собою, переживає у наш час процес бурхливого відродження. Коли занепадають ідеології, актуалізується етико-політичне теоретизування, необхідне для будь-якого аналізу сучасного суспільства.

На сьогоднішній день етика перебуває в центрі багатьох досліджень і розвідок. Коли помирають утопії та зникає віра в необмежений поступ людства, виникає питання: чи не потрібно пошукати нових шляхів для нього на основі нової етики та мудрості?

За це завдання взялися сучасні мислителі: Делез і Мізрей (створили етику радості і щастя); Росс і Конле (етика мудрості); Мішель Фуко, П'єр Адо (грецько-римська модель етики); Левітас (поклик до безконечності етики); Ю.Габермас (створив ідеї комунікації через «універсальне падіння перегородок», які пронизують сучасну думку) та інші.

До велетенських за розміром масштабів зросли могутність людини і зміни в її діяльності, поява раніше небачених технологій, які можуть перетворитися на реальну загрозу людству, вимагає формування нової проблематики і нової етики. Що може послужити компасом у цій ситуації?

Таке запитання поставив перед собою видатний німецький філософ Ганс Йонас (1903—1993), який був учнем Гуссерля і Хайдеггера і є автором твору «Принцип відповідальності» (1979).

Отже, де нам потрібно шукати орієнтири на початку третього тисячоліття? На думку Г. Йонаса, етика стає імперативом для нашої технологічної цивілізації: «Остаточно розкутий Прометей, якому наука надає незнані досі ще сили, а економіка — нечувані стимули, закликає до етики, щоб через добровільне підкорення їй приборкати свою могутність, аби ця могутність не обернулася для людини лихом» [1, с.7]. Праця Йонаса є прямою антитезою трактату Е. Блоха (1885—1977), який у своєму «Принципі надії» розглядає соціальну філософію утопії. Якщо Блох прагне віддати належне утопії, тобто чомусь такому, що не прив'язане до жодного місця і складає частку мрій, без яких не може жити людина, то Йонас, навпаки, критикує утопії. «Динаміка поступу у сфері технології, що має глобальне значення, імпліцитно містить в собі утопізм, принаймні як тенденцію, якщо не програму. Одна із сучасних етик, яка виходить із глобального образу майбутнього, марксизм, саме через техніку піднесла утопію до чітко окресленої мети. Усе це потребує ґрунтовної критики утопічного ідеалу, — вважає Йонас. — Оскільки ідеал завжди пов'язаний з найдавнішими мріями людства, а сьогодні намагається знайти в техніці ще й засоби втілення мрії в практику, утопізм пере-

творився на одну з найнебезпечніших спокус теперішнього людства» [1, с. 8].

Чи справді, як того хоче Блох, єдиною продуктивною силою культури є формотворча сила дії, спроможної уявити собі кращий світ? Утопія посилається на цілісну людину в «Принципі надії» Блоха. Йонас задає собі запитання: хіба можна поставити цю утопічну людину на місце людини, яка існує та існувала завжди, яка протистоїть «однозначній» людині? Неоднозначність притаманна людині, вона від неї невід'ємна.

«Саме в цьому полягає фундаментальна вада всякої онтології ще нереалізованого буття та примату надії, який ґрунтується на ній. Але ж істина, проста істина, яка не повинна ні приводити нас у захват, ні пригнічувати, але яка завжди вимагає шанобливого до себе ставлення, полягає в тому, що людина автентична існує одвіку — зі своїми перевагами і своїми вадами, зі своєю величчю і своєю нікчемністю, зі своїм щастям і своїми муками, зі своїм виправданням і своєю провинністю — одне слово, в усій своїй неоднозначності, що невід'ємна від неї» [1, с. 8—9].

Зміна характеру науки і моралі вимагає по-новому проаналізувати феномен відповідальності. Сучасна етична криза, яка полягає в неспроможності більшої частини людей прийняти на себе відповідальність за реалізацію значення свого життя і втілення цього значення в життя, породила етичний вакуум, невпевненість та занепокоєння, які формувалися протягом багатьох десятиріч і відучили людей від відповідальності за знаходження, реалізацію власного значення. Тому етична криза — це криза відповідальності.

Карл-Отто Апель розглядає етику відповідальності в політичному вимірі, називаючи її дискурсивною етикою, що має в своїй основі інтерсуб'єктивне значення. Вбачаючи у ній результат, плід розвитку людства, Апель говорить: «ми вже визнали в площині зрілості думки, що ми загалом, кожний індивід згідно зі своїми зусиллями та компетенцією зокрема, в принципі мусимо співпрацювати над тим, щоб зреалізувати відносини комунікації і співробітництва в політичній сфері, що вперше за всю історію людства дає можливість взяти спільну відповідальність за наслідки колективної діяльності людей, в тому числі за наслідки розвитку економіки, науки та техніки у планетарному масштабі» (цит. за [2, с. 399]).

Глобальний характер сучасної науково-технічної цивілізації зумовлює появу нових поглядів на соціокультурні підвалини світопорядку. А.Швейцер висуває принцип «благоговіння перед життям», будуючи на ньому своєрідну етику.

Тільки в цій етиці людина служить суспільству, не приносячи себе йому в жертву. У питаннях етики суспільство постійно «опікується» людиною, тому вона не довіряє суспільним ідеалам, нормам та переконанням. Суспільство переповнене безглуздям і має наміри обдурювати людей стосовно гуманності. А.Швейцер говорить, що «суспільство — ненадійний і до того ж сліпий кінь, і горе кучеру, коли він засне» [3, с.42]. Саме тому, що створення етики доручається суспільству, занепадають культури. Вихід із цього становища можливий тільки шляхом встановлення етичних норм для людини, що мислить етично і намагається ствердити себе в суспільстві як моральна особистість. Люди повинні критично оцінювати суспільство і надати йому дійсно етичного забарвлення, а всі суспільні принципи, переконання та ідеали необхідно вимірювати абсолютною етикою благоговіння перед життям, тим самим примушуючи принципи та ідеали колективності полемізувати з гуманністю.

Своєрідне продовження зазначена проблематика отримує в концепції Г. Йонаса — етиці відповідальності, свого роду новій етиці, яка є етикою майбутнього в теперішньому, тобто етикою піклування про майбутнє. На першому місці в цій концепції знаходиться почуття відповідальності — відповідальності за існування людства.

Йонас вважав, що принцип відповідальності повинен стати центром етики. Це насамперед відповідальність за майбутнє як можливість запобігання негативним планетарним наслідкам діяльності людини. Відповідальність відбивається не в уявній незалежності довільних переваг, а у виборі тих можливостей, що в даній ситуації відповідають насущним завданням розвитку суспільства і людини.

Йонас обґрунтовує етику, в якій говориться не тільки про долю, а й про образ людини, не тільки про її фізичне виживання, а й про цілісність її сутності, спираючись при цьому на благоговіння перед ними. Відповідальність постає як новий, онтологічно співвідповідальний обов'язок людини в світі, що зосереджується на далекосяжному плануванні, передбаченні наслідків дій, які мають безперечний вплив на майбутнє. Особливу увагу, на думку Йонаса, слід приділити передбаченню масштабів віддалених наслідків, враховуючи їх можливу незворотність. Як особливо складну та важливу проблему Йонас розглядає питання генетичних маніпуляцій, тобто застосування технології перетворення людини з метою генетичного контролю над майбутніми людьми: людина прагне контролювати власну еволюцію з метою не лише збереження роду, а з метою його зміни й поліпшення за власним проектом. Але чи має людина на це право? Тому постає питання щодо морального права експериментувати з майбутніми людьми.

Необхідність кардинальних змін в етиці Йонас пояснює тим, що завдяки неухильному розвитку нашої могутності змінилася сутність людської діяльності, а оскільки етика має справу з останньою, то зміна природи людської діяльності вимагає також змін і в етиці [4].

В основу етики відповідальності, за Г. Йонасом, варто покласти імператив, що відповідає новому характеру людської діяльності й адресований новому її суб'єкту: «Дій так, щоб наслідки твоєї діяльності були сумісні з підтримкою справді людського життя на Землі» [1, с.45].

Отже, Йонас протиставив «принципу надії», теорії людської кінцевої мети, через яку утворився розкол людського неавтентичного і людського цілком реального, — принцип відповідальності, що бере до уваги нетривкість життя, котре постійно перебуває під загрозою і може обірватися будь-коли, оскільки вперше за історію людства діяльність людини може мати незворотні наслідки і завдати непоправної шкоди як її життю, так і самій її сутності. Звідси випливає ідея відповідальності не за минуле, а за близьке майбутнє, а також за далеке від нас у часі. Якщо технологія становить загрозу для людини, виникає необхідність у створенні спеціальної етики для технологічної доби, далекої від утопій. Йонас наголошує на тому, що неоднозначність невід'ємна від нашого буття.

Можна зробити висновок, що відповідальність, за Йонасом, концентрує в собі соціально-універсальне і суб'єктивно-індивідуальне начала. Цей принцип лежить в основі етики відповідальності, яка повинна взяти на себе роль легітимації людських відносин в епоху єдиної планетарної цивілізації. У такому аспекті етика відповідальності знімає установку і досвід традиційної етики, згідно з якими будувалася вся попередня мудрість про правильну поведінку, але які не можуть бути основою для вирішення нових проблем. Усе це ставить відповідальність в центр етики і навіть перетворює її на часовий і просторовий горизонт, якому мають відповідати вчинки.

1. *Йонас Г.* Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. — К., 2001. — 200 с.
2. *Єрмоленко А.* Комунікативна практична філософія. — К., 1999. — 324 с.
3. *Швейцер А.* Благоговение перед жизнью. — М., 1997. — 298 с.
4. *Кожемякіна О.* Світоглядні засади етики відповідальності як концепції нової етики // Практична філософія. — 2005. — № 2. — С. 196—201.